

ЛЯЩЕНКО В.Л.,
*магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка;*

РУДЕНКО Ю.Ю.,
*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Соціалізація молодого покоління у нових умовах українського суспільства, де відбуваються значні трансформації, відзначається зниженням впливу виховних інститутів, таких як сім'я, школа та інші громадські установи. Це відбувається на тлі складних соціально-економічних реформ і потрясінь, кризи в цінностях, соціально-економічної поляризації, що спричиняє ріст ненормативної поведінки в суспільстві загалом, особливо серед молоді.

Останнім часом спостерігається зростання негативних форм девіацій, таких як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, ігроманія, інтернет-залежність та інші. Недостатня соціальна зрілість та недостатня усвідомленість правових норм часто призводять до ігнорування закону та відмови від соціальних цінностей правопорядку, що проявляється у різних формах девіантної поведінки.

Відповідно, однією з ключових проблем виховання є розробка ефективної профілактичної стратегії, спрямованої на зменшення негативних соціальних впливів та формування позитивної морально-правової культури серед підлітків.

Дослідження різних аспектів девіантної поведінки, факторів, що її викликають, пошук форм і методів профілактичної роботи та подолання девіантної поведінки присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема: В. Афанасьєва, М. Волошенка, Л. Вольнова, Т. Гарасиміва, І. Зверєвої, В. Оржеховської, Н. Перешіна, В. Співака, А. Самойлова, С. Харченка, М. Фіцули та інших.

Аналіз поняття «профілактика» дозволяє розширити наше розуміння цього терміну. Так, М. Фіцула визначає місце профілактики поведінкових

відхилень у виховному процесі школи: «У виховній роботі з неповнолітніми велике значення має її спрямованість на запобігання виникненню відхилень у поведінці, тобто профілактика. Однак загальна виховна робота адресована всьому колективу цього віку, що навчається в школі, у той час як діяльність із ранньої профілактики має спеціальних адресатів. До них відносяться: а) неповнолітні з відхиленнями у поведінці; б) джерела формування таких відхилень; в) методи в діяльності різних ланок виховання, які сприяють впливу на зазначені джерела» [7].

Дослідники розкривають зміст профілактики девіантної поведінки в контексті соціалізації молодшої людини. Тому профілактика девіантних форм поведінки, насамперед, має полягати у впливі на різноманітні фактори (соціальні, психологічні, біологічні), формуванні взаємодії зацікавлених осіб з різних галузей, міністерств та спеціалістів, а також потребує диференційованого підходу. Підкреслюється багатогранність профілактики: «Якщо ми хочемо запобігти відхиленням у поведінці особистості, то важливо передбачити такі умови, за яких виховний процес охоплює всі сфери життєдіяльності, стає необхідною частиною всього життя суспільства, проникаючи у всі сфери суспільних відносин» [3, с. 41].

У нашій країні існує система соціальних інститутів, які займаються профілактикою відхилень у поведінці дітей та підлітків. Для кожного виду відхилень у поведінці існують конкретні інститути, які здійснюють профілактичні заходи для уникнення подальшого розвитку цих відхилень. На рівні девіантної поведінки профілактичну роль виконують інститути сім'ї та школи через батьків, вчителів, педагогів соціальних та шкільних психологів, а також система позашкільних закладів у формі клубів, спортивних секцій та інших. Основною метою профілактичної діяльності на цьому етапі є створення для дітей та підлітків умов і можливостей, які, з одного боку, дозволяють їм задовольняти свої соціальні потреби позитивними способами, а з іншого – забезпечують своєчасну кваліфіковану допомогу у складних життєвих ситуаціях, які можуть перерости у ризиковані ситуації та призвести до появи відхилень

Профілактика девіантної поведінки представляє собою комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених дій і процедур у сфері психології та педагогіки, спрямованих на вплив на мотиваційні, ціннісні аспекти особистості, а також на саму поведінку, через яку регулюються внутрішні стимули та коригуються особистісні якості, що впливають на соціальні взаємини та дії.

Ефективність профілактичної діяльності з використанням психокорекції девіантної поведінки підлітків зазвичай визначають за наступними факторами:

- готовність підлітка та його сім'ї до прийняття допомоги фахівців;
- врахування характерологічних особливостей конкретного підлітка;
- можливість перебудови неадаптивної поведінки та отримання навичок адаптивного спілкування;
- співпраця різних фахівців (психологів, педагогів соціальних, медичного персоналу, педагогів) у реалізації профілактичної роботи;
- взаємодія класного керівника, майстра виробничого навчання, психолога та медичного персоналу спрямована на виявлення проблем у поведінці підлітка або групи, прогнозування їх розвитку та організацію роботи з профілактики та корекції агресивної поведінки підлітків.

У роботах В. Афанасьєвої та О. Безпалько відзначається, що соціально-педагогічна діяльність з попередження негативних форм девіантної поведінки підлітків поділяється на три види: первинну, вторинну і третинну.

Первинна профілактика, яка охоплює загальну популяцію дітей, підлітків і молоді, спрямована на формування активного, адаптивного та високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на здоров'я [1].

Вторинна профілактика має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ у суспільстві або соціальній групі. Вона включає соціально-психологічні та медичні заходи, спрямовані на дітей і підлітків з ризикованою поведінкою, таких як бездоглядні діти чи діти з кризових сімей.

Третинна профілактика включає комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, її повернення в сім'ю, освітні заклад, трудовий колектив та залучення до суспільно-корисної діяльності [2].

При вивченні профілактичної роботи виявлено, що найбільш ефективною є первинна профілактика, яка включає різноманітні підходи, такі як інформаційна робота, емоційне навчання, вплив на цінності та знання, виховання протидії, надання альтернатив, а також вплив соціального середовища та однолітків. Вторинна та третинна профілактика переважно здійснюється за участю інших фахівців, таких як медичні працівники та психологи.

І. Козубовська розглядає соціально-педагогічну профілактику на трьох рівнях:

1. Особистісний рівень, де вплив на цільову групу спрямований на формування якостей особистості, які сприяють підвищенню рівня здоров'я та відповідальності за власні дії.

2. Сімейний рівень, який передбачає вплив на мікросоціум – сім'ю та найближче оточення дитини, з метою підтримки зміни способу життя та вирішення конкретних проблем.

3. Соціальний рівень, що сприяє актуалізації проблем у суспільстві та зміні суспільних норм стосовно здоров'я та способу життя, що стосується осіб, які стали жертвами асоціальних моделей поведінки. Робота на цьому рівні сприяє створенню сприятливих умов для впливу на особистісний та сімейний рівні [4].

У нашому розумінні, педагог соціальний виступає як сполучна ланка між адміністрацією школи, класним керівником і шкільним психологом. Його завданням є організація соціально-педагогічної профілактичної роботи, проведення соціально-педагогічної освіти для батьків та взаємодія з громадськістю. Співпраця педагога соціального з іншими учасниками профілактичної діяльності включає різні форми, такі як консультації, проведення практикумів для підлітків та їх батьків, організація семінарів та батьківських зборів, колективний аналіз інформації, проведення спільних заходів для підлітків і т.д.

До основних завдань педагога соціального під час соціально-профілактичної діяльності належать:

- Організація соціального оточення, включаючи вплив на соціальні фактори через застосування соціальної реклами, спеціальних програм, заходів з участю молодіжних ідеалів, а також організацію роботи з підлітками на вулицях та інше.

- Інформування, що передбачає проведення лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури, відео- та телефільмів, з метою впливу на когнітивні процеси особистості та підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень.

- Активізація особистісних ресурсів та формування соціально важливих навичок, що реалізується через групові тренінги, які є однією з найперспективніших форм роботи з підлітками.

- Мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки через організацію альтернативної діяльності та врахування позитивних потреб особистості.

- Організація здорового способу життя, що включає розуміння особистої відповідальності за здоров'я, такі як здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці та відпочинку, спілкування з природою та уникнення надмірностей. Ця робота може здійснюватися як на індивідуальному, так і груповому рівнях [6].

І. Підласий та О. Шарапова висвітлюють кілька методичних прийомів, які є доцільними для застосування у профілактичній роботі з неповнолітніми, які схильні до девіантної поведінки:

- акцент на принциповій позиції та висування категоричних вимог, що активно стимулює до їх виконання, особливо коли мова йде про важливі суспільні норми поведінки;
- підхід, спрямований на ліквідацію не наслідків, а причин, що породжують неправильні дії з боку неповнолітнього;
- постійний моніторинг та систематичне спостереження за проявами відхилень у поведінці з наступною відповідною реакцією;
- комбінація порад, прохань та переконань з передбаченням можливих наслідків або покарань;
- збереження об'єктивності та розумного підбору засобів стимулювання та покарання [5, с. 26].

Для отримання докладної інформації про девіантну поведінку підлітка, важливо: встановити контакти з людьми, з якими підліток мав позитивні взаємини; вивчити обставини, за яких діяли ці позитивні впливи та виявити авторитетних осіб і заняття, які мають значення для підлітка.

Отже, з урахуванням зазначеного вище можна прийти до висновку, що девіантна поведінка представляє собою систему дій або окремі вчинки, які суперечать встановленим у суспільстві правовим або моральним нормам. Це є способом задоволення потреб особистості у випадках, коли вона не усвідомлює суспільних норм, не розуміє суперечностей між ними та своєю поведінкою, не має можливості задовольнити свої потреби відповідно до прийнятих норм або свідомо відмовляється їх дотримуватися. Все це підкреслює необхідність проведення профілактичної роботи з підлітками шляхом науково обґрунтованих та своєчасних соціальних, педагогічних, психологічних та медичних заходів з метою запобігання формуванню відхилень від основних норм поведінки.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва В.В. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків у навчальному процесі. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2009. № 1. С. 47–52.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Городяненко В.Г. Соціологія: підручник. Київ : Академія, 2005. 560 с.
4. Козубовська І.В., Товканець Г.В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород : Патент, 1998. 195 с.
5. Підласий І.П., Шарапова О.В. Корекція девіантної поведінки молодших школярів: експериментальні матеріали. Черкаси : ЧДГУ, 2002. С. 26.

V ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»

6. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадця Ю.В., 2018. 300 с.
7. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.